



# Op zoek naar Rosso Verona

## Rondreis langs de marmergroeven in de omgeving van Verona

**Marcel Verkuijl ging drieëntwintig jaar geleden voor het laatst op ‘natuursteenvakantie’ naar Italië. De eigenaar van Ambiance Restauratiesteenhouders uit Randwijk – gespecialiseerd in de restauratie van voornamelijk historische Belgische marmers en antieke schouwen – vond het hoog tijd om weer richting het land van de fantastische wijn, de smaakvolle kazen en... de meest prachtige marmers af te reizen. Voor NATUURSTEEN ging hij op zoek naar de oorsprong van de marmersoort die wij kennen als Rosso Verona. Maar is dat wel Rosso Verona?**

TEKST en FOTO'S Marcel Verkuijl

Het was alweer 23 jaar geleden dat we voor het laatst in Italië op vakantie waren, met uitzondering van een bliksembezoek tijdens de coronaperiode aan Cava Romana in Triest Noord-Italië. Toen hadden we onze zomervakantie afgestemd met een bezoek aan de Nuova Serpentino groeve, net over de Zwitserse grens boven Bergamo. Vervolgens zakten we af naar Carrara, waar ik vastbesloten was de groeves te bereiken met mijn eerste verdiende auto: een Citroën ZX... Helaas bleek deze auto niet opgewassen tegen het stijgingspercentage en de toestand van de weg... Het bleef bij een bezoek aan het marmermuseum Fantiscritti in Carrara. Zo herinner ik me ook nog dat we op de camping in Carrara een Nederlandse collega-steenhouwer tegenkwamen met een fantastische Unimog-camper met een Flintstone er op. Helaas heb ik steenhouwer en camper nooit meer ergens gezien. Het was de tijd dat we zonder internet informatie moesten opdoen en zonder Google Maps onze weg moesten zien te vinden. Op de bonnefooi dus naar de steengroeve van Portoro-marmer, de duurste en meest zeldzame marmersoort. We strandden op het schiereiland Portovenere aan het eind van een doodlopende weg. Ik ging ervan uit dat de oude groeves op een eiland lagen, maar er bleken ook groeves op het vasteland te vinden zijn aan de andere zijde van de berg, helaas.

**1 Marcel Verkuijl ging op zoek naar oorsprong van de Italiaanse marmer-soort Rosso Verona.**

**2 De steen waarmee de Arena op Piazza Bra in Verona is gebouwd, is afkomstig uit Valpolicella.**

### Poorten

Dit jaar streken we neer in de regio Trento en Pisa, prachtige steden, maar ook de poorten naar enkele fantastische marmergroeven. We startten ons Italiaanse avontuur ten oosten van Trento, een Noord-Italiaanse stad in de Dolomieten Zuid-Tirol, ergens boven het Gardameer. De gebruikte natuursteen in met name de wegenbouw daar in de bergen is voornamelijk het rode Porfier van Trento. Zelf



ben ik minder geïnteresseerd in dieptegesteentes (stollingsgesteentes), daarom heb ik de bron van deze steen niet bezocht.

Nu ik in de veronderstelling was dat ik het in deze regio even zonder marmer moest doen, werd ik aangenaam verrast door al het marmer dat ik in de oude binnenstad van Trento allemaal tegen kwam. Straten en trottoirs zijn ermee bekleed, een kleurvariant van oranjerosso tot een bleke rosso kleurige steen, al dan niet voorzien van dierlijk sediment zoals grote ronde schelpen.

Mijn kennis van deze steen is minimaal, maar bij het zien van het oranjekleurige sediment moest ik direct denken aan de rode platen die wij Rosso Verona noemen. Tijd om eens wat meer informatie in te winnen. Tot op heden is het lastig een juiste naam bij een bepaalde steen te vinden, er zijn namelijk veel overeenkomsten onderling. Ik probeerde me te richten op groeve van Rosso Verona, daar verwachtte ik een herkenbaar materiaal aan te treffen.

## Verona

We zakten van Trento af naar de prachtige stad Verona met zijn Romeinse amfiteater van 30 n. Chr., de Arena op Piazza Bra, lees ik op Wikipedia. De steen van dit theater komt uit Valpolicella, de ook van de gelijknamige wijn bekende streek noordwestelijk van Verona, in de richting van de plaats Garda aan het Gardameer. Bij het zien van al die prachtige bouwwerken in Verona, ging ik het rozige marmer steeds meer respecteren. Hoog tijd om op zoek te gaan naar de oorsprong van deze marmersoort.

Inmiddels kunnen we gebruik maken van Google Maps, dus ik toetste 'Cava Rosso Verona' in. We moesten een half uur noordwestelijk rijden vanaf Verona richting Garda, een weg met veel haarspeldbochten. Toen we eindelijk we boven op de berg waren... Geen groeve, alleen een paar huizen. Er was weer wat mis gegaan!

We dwaalden wat rond op de bergen, op zoek naar sporen van ontginning. We klampten een paar locals aan, maar de taalbarrière bleek onoverbrugbaar. Inmiddels waren we aan de afdaling begonnen en plots zien we een afgelegen groeve



3



4

van Scala Santo wegenbouw: Cava Brolazzo Cava Rosso Verona. Hier geen exploitatie van gezaagde blokken, maar voornamelijk breuksteen. Waarschijnlijk worden er van de grotere ruwe brokken tegels gezaagd, er werden namelijk wat vloertegels gepresenteerd bij de voor bezoekers afgesloten entree.

## Metselwerk

We hadden het gebied van de Rosso Verona bereikt en gingen verder op onderzoek uit. Achter de groeve van Scala Santo wegenbouw vonden we een paar meter hoger de Cava Boscaini, 'stenen voor metselwerk'. Deze oude kleine groeve vertoonde sporen van grote blok ontginning door zaagkabels, maar niet actueel. Er stond een draadzaagmachine geschikt voor zware ontginning, maar deze leek enkel ingezet te worden om kleine ruwe brokken te verkleinen. In de groeve stond een steenbreker waar men de Rosso Verona en een blekere steen – waarschijnlijk de Nembro Rosato – afkapte tot een courante maat metselsteen. De Nembro Rosato was waarschijnlijk afkomstig uit de naastgelegen groeve van Brolazzo. Op deze site waren twee mannen aan het werk; één was bezig met de handmatige afwerking van de ruwe steen, de ander bediende de steenbreker en de shovel om de brokken steen te verplaatsen vanuit de op maat gesorteerde hopen steen in de silo's. Mijn zoon Jesse Verkuijl, die leerling steenhouwer is, en ik mochten vrij rondlopen in de groeve



5



6

- 3 In Cava Brolazzo Cava Rosso Verona lag voornamelijk breuksteen.
- 4 In de groeve Cava Boscaini stond een draadzaagmachine.
- 5 Er waren mannen bezig met de bewerking van Rosso Verona en waarschijnlijk Nembro Rosato.
- 6 Lessinia-steen werd vroeger Prun-steen genoemd, naar Prun waar een grote oude beroemde ondergrondse groeve te vinden was waar vroeger enkel de Lessinia steen werd gewonnen.

en foto's maken van de werknemers. In de bergwand bleek een nis uitgehakt met daarin een beschermheilige. We konden met de bus de groeve in rijden om een prachtig flink rood stuk Rosso Verona als aandenken in te laden. Een ervaring rijker vertrokken we naar ons vakantiehuis. We misten op de snelweg een afslag en kwamen in Volargne Verona op het industrieterrein terecht, waar onder andere Tenax S.P.A. fabriek stond. De juiste afslag missen bleek zelfs een nuttig te zijn, want hierdoor zagen we alle imposante marmierzagerijen die hier zijn geconcentreerd zijn. Heel bijzonder en erg groots.

### Keuzes

Twee dagen later besloten we een grotere marmergroeve te bezoeken in de Veronaregio. We moesten wel keuzes tussen de groeves maken, want de meeste lagen vrij afgelegen en waren alleen via veel haarspelden bereikbaar. De keuze viel op Cava Lavarini Pietre, een groeve uitgebaat door een grondverzetbedrijf, een half uur recht boven Verona richting de plaats Sant'Anna d'Alfaedo. De steen uit de groeve wordt Lessinia-steen genoemd. Voorheen heette de steen Prunsteen, omdat er in het naastgelegen Prun een grote oude beroemde ondergrondse groeve te vinden was waar vroeger enkel de Lessinia steen werd gewonnen. Deze is overigens nog goed te zien vanaf de smalle bergweg. De in de groeves van Sant'Anna d'Alfaedo gewonnen

Lessinia of Prunsteen is onder te verdelen in de Witte en de Roze Lessinia. De duidelijk zichtbare gelaagdheid in de ontgonnen wand is van enkele centimeters tot ongeveer tot een halve meter dik schatte ik in. De banken worden ingezaagd en de blokken worden los getrokken van de natuurlijke scheidingslijn tussen de banken. Ook in deze groeve van Lavarini Pietre geen lintzagen en ontginning van grotere blokken. In de naburige groeve Zocchi van de firma Elemento Pietra worden blokken Rosso Verona van wel twee meter hoog gewonnen. Helaas waren we daar niet geweest. Voor de informatie over die groeve waren we aangewezen op internet.

### Verschil

Is er nu eigenlijk wel een duidelijk verschil tussen de Rosso Verona en de Rosso Lessinia, vroeg ik me af. Ik besloot het uit te zoeken. Lessinia wordt gewonnen in drie verschillende gebieden: Cortine, Gorgusello di Fumane en op Monte Loffa waar de beste kwaliteit wordt gewonnen (bron Quintarelli Pietre e Marmi).

Achter de steengroeve van Lavarini Pietre lagen een paar grote steenzagerijen, los van de naastgelegen groeve. De firma Quintarelli Pietre e Marmi passeerde ik het eerst. Met verbazing heb ik staan kijken naar een prachtige oudere Pellegrini DF 2000 enkele diamant draadzaag, helaas in ruststand vanwege het weekend. Deze zaag wordt gebruikt voor het zagen van enkele platen variërend in verschillende diktes. Even verderop stond een raamzaag met een gezaagd blok van circa twintig platen van 5 cm dik. Ik had het vermoeden dat dit blokken waren uit hun eigen groeve van



8

Pila de Villamontagna, gelegen op de heuvels van de stad Trento. Hier ontginnen ze als enige eigenaar het rode en roze marmer van Trento, namelijk Verdello Trento, Rosso Trento en het exclusieve witte marmer Bianco Pila, een witte ader uit dezelfde groeve. Ik kon echter geen verschil zien tussen de Rosso Verona en de Rosso di Trento. Ze leken erg veel op elkaar, niet heel verwonderlijk omdat ze in dezelfde geologische periode zijn gevormd en dezelfde kenmerken hebben. Historisch gezien zijn deze marmers gebruikt voor de renovatie van het historische centrum van Trento.



7



9



- 7 De in de groeves van Sant'Anna d'Alfaedo gewonnen Lessinia of Prunsteen is onder te verdelen in de Witte en de Roze Lessinia.
- 8 Bij de firma Quintarelli Pietre e Marmi stond een prachtige oudere Pellegrini DF prachtige oude Pellegrini DF 2000 enkele diamant draadzaag.
- 9 Bij een bedrijf naast de oude groeves van Prun was een hagelnieuwe BM Super 800 monozaag smalle blokken Prunsteen in dikkere platen aan het zagen.
- 10 Het verschil tussen Rosso Verona en Lessinia-steen is onder andere dat Lessinia-steen in platen wordt gewonnen.
- 11 Het exclusieve witte marmer Bianco Pila, een witte ader uit een van de groeves van Quintarelli Pietre e Marmi.



Quintarelli Pietre e Marmi is tevens eigenaar van een elders gelegen Lessinia groeve genaamd Loffa. Deze groeve bevat witte en roze steen in 72 gestapelde banken van 2.5 tot ca 30 – 40 cm dik met elk een eigen naam, overeenkomstig als uit de naastgelegen groeve van Lavarini Pietre. De Italiaanse groeve-eigenaar gaf aan dat er veel verschil is tussen Rosso Verona marmer en de steen van Lessinia. Rosso Verona heeft een fel rode kleur en wordt in blokken gewonnen, vooral in het Caprino Veronese gebied en in Valpantena, Lessinia-steen wordt in platen gewonnen, zo luidde de uitleg.

### Marmeren daken

Na ons bezoek aan de groeve van Lavarini Pietre daalden we in zuidelijke richting af naar Negrar en Verona. Ongepland reden we door Prun, het hart van de Lessinia steen. Vol verwondering zagen we dat de daken van de huizen bedekt waren met dikke platen marmer van wel een meter in het vierkant, heel bijzonder. Ook de land-spercelen waren afgezet met korstplaten van de marmer-blokken. We zagen bij een bedrijf een hagelnieuwe BM Super 800 monozaag die smalle blokken Prunsteen in dikkere platen aan het zagen was. De platen uit de dunne banken werden op de kant gezet en zo opgezaagd in rechte platen. Op de werf stond een overzicht van de beschikbare wit-roze variaties, erg interessant. Aan de overkant van de weg zagen we de eeuwenoude galerijen in rust van de historische marmergroeve van Prun. De Prunsteen (de oude naam voor Lessinia) werd in de middeleeuwen per land en rivier vervoerd naar Verona en omliggende steden voor bouw en straatwerken. Ook komen we het materiaal tegen als architecturale elementen in plaatselijke kerken. Kortom, je ziet de steen van Lessinia echt overal rond Verona en Trento.

Onze tijd rond Trento en Verona zat er op. Tijd voor een conclusie. Er worden in de regio Trento, Prun, Verona en Garda veel diverse kalksteensoorten gewonnen in de kleurvariaties van wit tot rood. De steen is beeldbepalend in de regio en krijgt een prachtig verouderd patin en uitgesletten oppervlak naarmate deze ouder wordt, heel rustiek. Quintarelli Pietre e Marmi omschrijft het als volgt: "Zowel Rosso Verona als Pietra della Lessinia worden zeer gewaardeerd in de architectuur en de designmeubilair, omdat de natuursteensoorten in staat zijn de smaak van een natuurlijk element te combineren met delicate en verfijnde chromatische tinten." Hier sluit ik mij volmondig bij aan.

Dit artikel is tot stand gekomen met medewerking van de medewerkers van de Boscaini groeve en Quintarelli Pietre e Marmi.